

Александар М. МИЛАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 10. 5. 2022.
Прихваћен: 10. 5. 2022.

СТИЛСКА И ЖАНРОВСКА НОРМА И СЕЛЕКЦИЈА СЛАВЕНИЗАМА У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА (НА ПРИМЕРУ ДЕЛА Г. ГЕОРГИЈЕВИЋА)

Анализа славенизама из књиге епископа Георгијевића указује на два различита облика корелација у које улазе са другом лексиком. Први облик је коезистенција условљена различитим стилем и жанром сегмената текста (пѣсна : пѣсма, коначь : коначь). Она доказује да би се у будућим анализама овог лексичког слоја текстова настајалих у славеносрпској епохи увек морао подразумевати и стилистички приступ. Другачије је природе коезистенција у границама истог сегмента текста, за шта је у Георгијевићевој књизи много више потврда. Анализа ових примера показује како је неизбежна конкуренција облика из орфелиновске фазе развоја славеносрпског језика постепено прерасла у намерну коезистенцију облика као стилску категорију доситејевске фазе.

Кључне речи: Герасим Георгијевић, славенизам, стил, жанр, славеносрпски језик, орфелиновска епоха, доситејевска епоха, конкуренција облика, коезистенција облика.

1. Стилска и жанровска условљеност учесталости, типова и функција лексичких славенизама у текстовима који су настајали током славеносрпске епохе још увек није довољно испитана. Из тог угла посебну пажњу привлаче првенствено *поетски текстови*, пре свега због потребе песничког језика да се удаљи од свакодневног, неретко управо кроз активирање „више” лексике, али и *историографски текстови*, који су током XVIII и XIX века били изложенији руском утицају од текстова другачијег садржаја.¹ Снажан руски утицај условио је да Никита И. Толстој (2004: 92–94, 108–109) говори о руском књижевном језику као о „историјском стилу код Срба”, док је Владимир П. Гутков (2005: 58–60) запазио да је овај језик – као језик световне културе

* aleksandar.jus@gmail.com

¹ Остављамо овде по страни славенизме у функцији научних и стручних термина.

– преузео позицију и функције средњег стила у српској култури, испод рускословенског као високог стила.²

Из наведене перспективе лингвистичку пажњу мора привући и дело *Знаменити догађаји нове српске историје на кратко у везаномъ и простомъ слогу. Списани Герасимомъ Георгијевићемъ, епископомъ шабачкимъ* (1838). Дело је писано као вишеделни поетски и прозни (мемоарски) текст, док структурна целина под насловом „Лѣта Хрїстова 1814.” има форму врло развијене фусноте која доноси историјски контекст уз песму „Плачь о погинувшима на Чачку.” Оваква структура дела омогућава проверу условљености дистрибуције лексичких славенизама стилем и жанром: исти аутор у истом делу пише песнички спев, историографски опис и коначно мемоарске белешке (са елементима поука и молитве) пратећи практично иста устаничка збивања.³ Коначно, занимљива је и личност аутора, епископа шабачког који пише за световну публику, што не чуди превише будући да је утицај свештених лица на српску грађанску културу, пре свега књижевност па и публицистику, у првој половини XIX века био далеко већи него касније.⁴

Вишеделна структура књиге условљава хетерогени језик и стил у књизи, о чему смо већ писали: у првом делу узор је народна епска десетерачка поезија писана српским фолклорним језиком (са народним језиком у својој основи), а у другоме узор су дела прво историографског, а потом књижевно-публицистичког и мемоарског садржаја, писана рускословенским, руским и славеносрпским језиком (Милановић 2021).⁵

2. У краћем историографском сегменту књиге, именованом „Лѣта Хрїстова 1814.” (стр. 54–63) видљива је ауторова потреба да се у лексици досегне високи стил. Високу фреквенцију славенизама прати њихово унутрашње јединство, усаглашеност јер у границама текста нема коегзистенције облика различитог редакцијског порекла. Многи славенизми само су фонетски маркирани (первенство 55, Септемврија 54, хрїстијанску 58, Хрїстијанине 60), што у одређеној мери важи и за творенице са редакцијски обележеним књишким префиксима (*со-*: соизволѣніемъ 54, сохранимъ 54,⁶ согласіе 55; *воз-*: возстанія 54, *во-*: вообще 55) или суфиксима (Отечество 58), али и за изведенице са суфиксима без редакцијских обележја (*-ије*: окончанію 55, окончанія 55, насилія 55, орудіе 55;⁷ *-ост*: бодрость и крѣпость 62; *-ство*: задовольство

²И после познатих дела Ђ. Бранковића, Х. Жефаровића, Ј. Рајића, З. Орфелина, В. Луштинe, В. Ракића итд., утицај руског и рускословенског језика видљив је у језику српске историографије као плод двоструког утицаја: са једне стране поменути српски ауторитети морали су и језичко-стилски утицати на своје следбенике, са друге су сличан утицај несумњиво вршили и руски историографи.

³О књизи као целини аутор пише: Мало е затимъ времена прошло, пакъ се започне краина у Сербіи и Кара-Ђорђеѣв ратъ, о коме самъ у почетку ове књижце говоріо, и слабимъ моимъ перомъ, колико ми е возможно было, ондашнѣ догађае и похвална дѣла народа Србскогъ на кратко описао, до пакивоздвиженія цѣлога нашегъ народа противъ обновљеногъ зулума Турскогъ, до оногъ времена, кадъ е свѣтлыи нашъ Господаръ Милошъ Княземъ Сербіе постао (101).

⁴У прилог наведеном добри су примери Лукијана Мушицког, Петра Петровића Његоша итд. За лингвистички релевантне детаље из Георгијевићевог живота в. Милановић 2021.

⁵У овом раду анализирани су славенизми у Георгијевићевом десетерачком стиху.

⁶У тексту коегзистира и синоним с префиксом *са-*: сачували 55.

⁷Као творбени конкурент појављује се суфикс *-је*: поступања 54.

55, людство 62). Корпус славенизама повећавају и поједине граматичке речи (сирѣчь 55), сложенице (общеизбранымъ 55, свеобщегъ 54, благодаримъ 60), лексикализовани партиципи (на мѣсту зовомомъ Бѣлицы 55, Маршали-Али-Паше, бившегъ у Туприи 55), а усамљен је славеносрбизам, лексички хибрид: потврђења 55. Хибридно, међутим, показују поједине синтагме, што је феномен о којем се у литератури није много говорило: за рођено свое Отечество 58,⁸ любезно поздравлѣ 63.

3. Поглавље „Повѣсть о народной скупштини, бывшей у Крагуевцу лѣта Хрїстова 1830 януаря 27гъ, на светогъ Иоанна Златоустогъ, сочинѣна и списана поводомъ благословеногъ вѣнчания и помазанія нѣгове свѣтлости, господара Милоша Феод. Обреновића на Княжество Сербіе” (77–84) почиње алегоріјом о Србији, да би аутор потом описао историјски догађај описан насловом. Хибридна природа текста условљава опет високу фреквенцију славенизама, али се сада појављују и неке специфичности. Прву чини коегзистенција синонима различитог порекла у истој реченици: опетъ насъ є премиле сынове свое сачувала, у православномъ закону, и прекрасной вѣри нашей Хрїстіянској сохранила 80.⁹ Друга је коегзистенција корена <Серб-> и <Срб->, опет у истој реченици: кои се називамо славнымъ именовъ: Славяни и Серби, одъ славнога рода и племена, стародревнога Србскогъ корена 82. Ова коегзистенција, која може бити ортографске и(ли) фонетске природе, показује правилност, али не и доследност: именице су исписане са секвенцом <ер> (Сербія 77, 80, Сербіе 80, 81, 83, Сербію 82, Серби 82), а придев са <р> (Србскогъ 77, 78, 82, Србскомъ 77, 78, Владѣніе Србско 78, Србска наша снага 78, суза Србски 78, Србске кѣри 79, младежи Србске 83, Родителнице Србске 83, Роду Србскоме 83, Родъ Србскій 83), уз један изузетак: Роду Србскомъ 78.

У овом делу текста расте број примера и разноврсност коегзистенције славенизама и домаће лексике, па се поред хибридних синтагми (отеческомъ повѣреню 81, пожелану цѣль ослобођења 81) појављују сада и мешовите напоредне конструкције (вѣнчания и помазанія 75, Царствованіе и народно живованѣ 77). Број напоредних форми расте: а) смртъ 78, смртне опасности 81 : за безсмртну заслугу 84; б) срце 76, 79 x 2, 82 : сердечну ранну Господарску 82; в) крвлю браће наше 80 : кровь нашу проливали 83; г) оста невѣста удовица 75, оне Удовице 83 : Назначена вдова Невѣста 77, Оста намъ Земля вдова 78; д) братској любви 76, позову є любовно 76, у сыновной любви 84 : братске любви 83; њ) свеобщей радости 82, свеобщу радость 84, свевозлюблѣному Господару 84 : всемогућегъ Бога 84; е) Кнеза Лазара 77, 83, Кнезь Лазаръ 78 x 2 : Царства и Княженія нѣгова 77, Царске и Княжеске Фамиліе 77, Князу Лазару 84¹⁰ итд.

⁸ Наспрам славенизма *отечество* у песми стоји синоним домаћег порекла (Къ домовини милој поитила 61), али се појављује и исти славенизам (Милановић 2020).

⁹ Уп. и: у вѣри својој и красномъ закону обдржала, и до данашнѣга дана сачувала 82.

¹⁰ Док се Лазар именује и као *кнез* и као *кѣяз*, Милош је из познатих историјских разлога означен искључиво титулом *кѣяз*: Кнеза Милоша 81, Кнезь нашъ 81, Кнеза 83, великій Кнезь 84 x 2, Свѣтлога Княжескогъ Достоинства 84, достоинство Княжеско 84, Княжеско Име 84 x 2.

Бројни славенизми само су фонетски обележени у односу на народни језик (наслаждавао 76, се наслаждавамо 83, честнога рода 77, честногъ Рода 82, честни кметови 81, величественно 77, Закону Христјанскомъ 77, закономъ Христјанскимъ 83, Христјанству 83, Христјанство 83, священному Чину 78, церковнимъ служителѣмъ 78, божественномъ 80, божественной 83, Славяни 82, радостну пѣсну 84), а понегде можда само и ортографски (Держави 77, Держава 78, первенца сына 83).

Још увек јак утицај руског и рускословенског језика потврђују именице, придеви, глаголи и прилози са обележеним префиксима,¹¹ као и именице и придеви са обележеним суфиксима.¹² Слику високе фреквенције славенизама додатно изоштравају изведенице са редакцијски немаркираним суфиксима.¹³ Нису ретки ни примери на међи морфолошких и лексичких славенизама: а) међу примерима за компарацију, опет као конвенција: свѣтлѣйшии Князь 81, любимѣйшии среднѣй братъ 81; б) међу бројним партиципима.¹⁴ Несумњиво чисто лексичке природе су бројни примери,¹⁵ међу којима су и многе сложене.¹⁶ Поједини примери су, опет, условљени друштвеним конвенцијама: честнога мужа 75, любезнии знанцы 76, любезне прѣятелѣ 77, 83, любезна друга 78, прелюбезной браћи 82, любезнымъ твоимъ отеческимъ очима 84.

¹¹ Уп.: *со-*: союзнике 77, созиданіе 77, сонародникъ 79, соединили 83, бракосочетава 84; *воз-*: возраст 76, возможно 80, воспиталисе 82, 83, возлюблѣногъ 83, воскликни 84; *во-*: воистину 78; *в-*: у вдовству 79, 82, вдовствующи 80.

¹² Уп.: *-ество*: множество 77, юношества 76, Отечества 78, 79, Отечество 79, Отечеству 84; *-ески*: Княжеске 77, Княжескогъ 84, Княжеско 84 х 2, отечески 81, отеческѣй 82, отеческимъ 84, дружески 83, Греческѣй 83; *-ически*: алигорическа 77; *-тели*: поучителноопоминателне 82.

¹³ Уп.: *-ије*: увеселеніе 75, изобиліа 75, изобиліемъ 77, почитанію 76, страданіе 76, 83, Княженія 77, созиданіе 77, Владѣніе 78, Царствованіе 78, уживленіе 78, преповожденіе 78, сраженіе 78, неразумженіемъ 78, пожертвованіе 78, паденія 78, столѣтіа 79, опоминанію 79, мученіяма 79, мученія 80 х 2, угнѣтеніяма 80, угнѣтенія 80, бѣдствіяма 80, гоненіяма 80, страданія 80, насиліа 80, насиліе 83, позорія 81, одѣяніемъ 83, избавленія 84, мановоніемъ 84, наслѣдіе 84; *-тель*: Владѣтеля 83, Управитель 84; *-ост*: сладостій 75, наглостію 78, независимость 78, крѣпость 81, самостоятельность 81, милости 82, свѣтлостъ 82; *-ство*: богатства 76, удовольствие 76, удовольствию 77, вдовству 79, 82, сужанства 79, подданствомъ 79, робство 80, Христјанство 83, единству 83, Достоинства 84, Достоинство 84, господарство 84.

¹⁴ Уп.: доста любимы прѣятеля 75, любимой браћи 77, любиме супруге 79, Богомъ любимога и народомъ единомушно избраннога 81, најмлађиј любимы братъ 81, отечески любимымъ Родомъ 81, любимогъ Рода 82, любиме наше матере 82, любима браћа 82, любиму браћу 82, любиме сынове 83, любиме свое 83, любимы сынови 83, Роде любимыи 83, 84; увеселявао прескорбну од пре бывшу грудь нѣну 77, у сладкомъ налазеѣсе удовольствию 77, у најболѣмъ цвѣту живота налазеѣмсе мужевима 79, неизгладима туга 79, по бывшемъ бѣгству 80, за болеѣу утробу нѣгову 81, свѣтлостъ процвѣтавшегъ закона 82, прошавше страданіе 83, богоспасаемый Родъ 83 итд.

¹⁵ Уп.: Повѣсть 75, Мужа 75, изрядно 75, изряднымъ 76, обработаны 75, пожеланогъ 76, пожелано 81, надежду 77, печали 78, погибелный 78, горестномъ опоминанію 79, даже 80, сирѣчь 81, подобни 81, трогателногъ 81, служебно церковно одѣяніе 81, дружественый 81, уподоблѣно 83, Родителнице 83 итд.

¹⁶ Уп.: богомольство 77, богодарованногъ 83, богоспасаемый 83; добротворнымъ 77, добродѣтельнымъ 78; Благодарствомъ 75, 76, благодареніе 80, благородіемъ 82, благородія 83, благороднымъ братолюбіемъ 82, Благодаримо 82, благоразумія 83, благовѣрни 83, благородія 83, благословенне 83, Благодарено 84 х 2, Благодарена 84, благословень 84, Благодарени 84; единомушно 81, единовѣрно 83; едногласно 82, 84; поучителноопоминателне 82, бракосочетава 84; свеобщей 82, свеобщу 84, свеозлюблѣному 84; всемоуѣгъ Бога 84 итд.

4. Следећи сегмент књиге има наслов „Описаніе братства, сродившег-се постригомъ іеромонашескимъ и духовнымъ рожденіемъ, во усыновленіе божіой церкви, наше матере, свете лавре Студенице, бывши служителя одъ године 1788. до 1813.” (85–93). Наслов недвосмыслено указује на садржај текста, према којем опет ваља очекивати висок број славенизама. Како се садржај помера са световног ка свештеном, корелације међу славенизацијама постају богатије и разноврсније. Тако се неке коезистенције облика понављају у односу на претходне текстове: Србскогъ Краля Неманю, да є Родитель нѣговъ (кои є владао надъ Сербиомъ, но ніє правовѣрникъ быо) 92.¹⁷ Истовремено, појављују се и нови, другачији примери у границама исте реченице: У томе договору заиштесе Игуманъ одъ Собора, те съ братскимъ соизволеніемъ отиде у Сараєво, да сабере што помоћи Манастиру 90.

Као фонетски дублети у овоме тексту појављују се и следећи облици: а) Игумень 85 : Игуманъ 90 x 3, 91 x 2;¹⁸ б) церкви 85, 86, 88, 89, церковнымъ пѣніемъ 90, церковномъ дѣлу 92 : цркве 88, 92; в) у любви 88 : любовь 90. Фреквенција и типови па и многи примери славенизама готово су исти као у претходним сегментима књиге. И овде су опет чести фонетски маркирани славенизацији.¹⁹ Слични су и примери са обележеним префиксима и суфиксима,²⁰ као и са онима редакцијски необележеним.²¹ На међи морфологије и лексике опет су примери лексикализованих компаратива²² и бројних партиципа.²³ Бројне лексеме књишког су порекла (сирѣчь 85, 87, 91, 92, нравственномъ 89, светый мужъ 89, совершенъ мужъ 92, Мужемъ 91, Мужа 91, чрезвычайно 90), што нарочито важи за сложенице.²⁴

Као лексичка и стилистичка иновација у овоме тексту појављују се и на два места активирани исти контактни синоними: на таксилу, сирѣчь по писаніи 87, на таксилу (по писаніи) 87. Контактни синоними и у овоме тексту, као и у текстовима читаве епохе (уп. Милановић 2013) имају своју информа-

¹⁷ Уп. и облик: Србию 92.

¹⁸ Уп. и облик: Игуманству 90, Игумна 87, 90 x 2, 91, са Игумномъ 89, Игумне 90.

¹⁹ Уп.: Хрїстіяна 87, Хрїстіяни 90 x 3; оттерже 92; божественногъ 92; честный 85, честно 85, 87, 89, честанъ 88, чествованъ 89, честну 90, честни 90, честію 90 x 2; челоуѣка божія 91; Свѣтлога Кнзя 89 итд.

²⁰ Уп.: со-: союзникъ 87, совершенъ 89, 92, Собора 90, соизволеніемъ 90; воз-: возлюблѣнна 91; -ество: у Обществу 92, Отечество 92; -ески: свештеническое 89.

²¹ Уп.: -ије: почитанію 85, поклоненіе 87, 89, писаніи 87, 88, писанія 92, преставленію 87, 90, 91, паденію 88, поведенію 89, утѣсненіе 90, соизволеніемъ 90, отличіемъ 90, пѣніемъ 90, призрѣнію 92, страданію 92, страданія 92, преселенію 92, родословія 92, животоописанію 92, странствованія 92, крещеніемъ 92, безмертїя 93; -тель: служитель 85, служителя 91, надзиратель 85, Управитель 90, списатель 92, любитель 92; -ост: вѣрность 85, човечности 89, сладость 89, вѣчность 92; -ство: дружствомъ 87, детинству 89, 90, Благодарствство 90, Игуманству 90, бѣдство 90, Правительства 90, домостроителства 90.

²² Уп.: Синѣль Преосвященнѣйшегъ Господина Іоаниѣи 89.

²³ Уп.: Іеромонахъ Мойсей називаемъ Бакрачь 85, Симеонъ, зовомый Шуѣуль 85, у селу зовомомъ Комадине 86, у селу зовомомъ Бажале 86, у селу зовомомъ Камняне 87, любимый духовный Отаць 87, мужъ, любимъ и чествованъ 89, Наи, зовой Студеничкой 91 итд.

²⁴ Уп.: оштроуманъ 87 : остроуманъ 92, Трудолюбивый и богомудрый 92, родословія 92, правовѣрникъ 92, животоописанію 92; благоразуманъ 89, Благодарствство 90, добродѣтельма 92, богоугоднымъ 93; свеобщій 91, свеобщу 91, свеобщемъ 91; общедружевной 91, общепольнымъ 93.

тивну, али и просветитељску улогу, а могу се тумачити и као одраз толерантног односа према позајмљеницама.

5. Завршни сегмент књиге, под насловом „Сказаніе найзнатниі приключенія у провожденію живота мога”, обимнији је од претходних делова (94–124). Већ из селекције лексику у наслову препознатљив је Доситејево утицај, а стилска преплитања са делом великог просветитеља видљиви су у целом стилски нехомогеном тексту, у којем имамо елементе поуке (стр. 111), потом текст све више стилски прераста у проповед (112–115). Георгијевић се опет враћа приповедању (115–118), да би у текст уклопио и изговорени некролог (118–119).

Синтагме са речима различитог порекла остају одлика и овог стилски хетерогеног текста (отеческо старанѣ 99, премлоги страдањя 100, внутрениости срца 103, По совершенію праштаня 120), као и такве напоредне конструкције (вѣнчаню и помазанію 103, княжеско посвећеніе и честитанѣ 105, У овоме станю и положенію 109, опроштеніе и цѣливанѣ 119, Нагрѣна и очернѣна душо 122). Број коегзистирајућих форми у овом тексту расте:²⁵ а) намѣренѣ 96 : намѣру 96; б) дружству 97 : дружине 97; в) Церкви 98, 100, 115, цркве 98 x 2, 102, 105 x 2, 117, Церкву 117 : црквомѣ 98, цркву 103, 106, цркве 103, 109, цркви 109 x 2, 116;²⁶ г) сабирати 101, сабрали 102, сабранымѣ народомѣ 102, попови [...] сабрани 102, сабранный народѣ 119 : собранный Народѣ 104, собранію 105, 119, соберемо 106, Соборѣ 112, собору 112; д) совершивши 98, совершенію 104, совершило 105 : свршено 102, свршила 106; љ) рожденія 94 : роѣеногѣ 99; е) любовне рѣчи 108 : любовне рѣчи 108, любовногѣ Свештеника 96, любовномѣ разговору 112, любовна позиваня 121;²⁷ ж) свештеническа лица 95, Свештеника 96, 117, Свештеницы 111, Свештеницыма 117²⁸ : Священника 100, Священицы 103, 106 x 2, 109, Священицыма 104, 117, Священно-Іерей 100, священна лица 103 : священническа лица 103, 104, Священство 104, 115, Священства 111, 117, званія священническогѣ 111; з) свршено 102, свршила 106, свршетку 106 : свершеномѣ 118; и) срца 98,

²⁵ Неке од корелација се и понављају: Мало е затимѣ времена прошло, пакѣ се започне краина у Србији и Кара-Ђорђево ратѣ, о коме самѣ у почетку ове књижнице говорио, и слабимѣ моимѣ перомѣ, колико ми е возможно было, ондашнѣ догађае и похвална дѣла народа Србскогѣ на кратко описао, до пакивоздвиженія цѣлога нашегѣ народа противѣ обновљногѣ зулума Турскогѣ, до оногѣ времена, кадѣ е свѣтлыи нашѣ Господарѣ Милошѣ Княземѣ Србије постао 101; Княжество Србије потврђено, и народу Србскомѣ [...] слободѣ дарованѣ 101; И такowymѣ начиномѣ окончасѣ и разиђе славна ова, и у Србскимѣ лѣтописима незаборављна Скупштина Народа Србскогѣ 105; у Србию, просвѣщенія и поученія ради Народа Србскогѣ 121. Уп. и: Србији 94, 102, 103, 105 x 2, Србию 95, 106, 121 x 2, Србији 101, Србије 102, 104, 106 x 2 : Србскогѣ 101, Србске 102, србскій 102, Србскому 118. Систем који је кроз књигу добро функционисао сада се спорадично руши: Митрополитѣ Србскій 115 : Митрополиту Србскому 106. Уп. и пример: првога наши времена Србина Митрополита у Србији 120.

²⁶ Изведени придев има само форму церковни: церковно одѣяніе 97, 103, 106, одѣяніемѣ церковнымѣ 103, церковны Отаца 99, церковногѣ зиданя 100, украшеніемѣ церковнымѣ 103, церковный [...] окурѣ 104, церковнымѣ пѣниемѣ 106, обычаю церковномѣ 107, церковне стране 110, Уставу церковномѣ 117, торжеству церковномѣ 120. Ова корелација између именице и придева потврђена је и у оквирима исте реченице: изишавши изѣ цркве сталисмо парадно и у пристойномѣ реду предѣ церковна врата 103, при церковномѣ пѣнию ушли у цркву 104.

²⁷ Мотивна именица има само форму љубов: љубовѣ 96, љубови 109.

²⁸ У једном примеру појављује се ортографска или штампарска грешка: свѣщеницыма 117.

103, 112, 118, срцу 109, 120, срцемъ 122 : сердцемъ 119, сердечне туге 118, сердечнимъ рѣчма 123.

И даље је велики број фонетски маркираних славенизама,²⁹ а рсл./рус. фонетске црте препознајемо и у префиксима и предлозима,³⁰ као и у суфиксима.³¹ Још је већи број примера са редакцијски необележеним суфиксима. Примери књишке компарације јављају се само при титулацији,³² али је број потврда за партиципе и даље врло висок.³³ И у овом сегменту лексички славенизми захватају и граматичке и пунозначне речи, и не подразумевају само

²⁹ Уп.: честанъ човекъ 94, честно [...] лице 96, честну нѣгову руку 96, честны Хрїстіана 97, честно 104, 120, честну [...] душу 112, 117, честногъ брата 120, чествоао самъ 108, честь 111 x 2, чада 96, 111, чадо 115 x 2, 119, чадна 112, 115, 123, божественне 97, 104, 112, божественной 98, 100, божественномъ 109, божественны 111, Ноемврія 101, 102, Јануарія 101, Октоврія 116, Княземъ 102, Княжевиѣ 103, рабъ 103, величественнымъ 103, величественно 104, венець 103, общей 104, посвятїю 106, плоть 109, братіе моя 111, 115, Разсуждаваюѣи 113, денонощно 113, безконечно 114, обрядма 115, посвященъ 115, божественной 115, Хрїстіанство 118, хрїстіани 120, любезна Майка 118, любезнїи Слышательи 119, любезный брате 120, наслаждава 119, услаждавали 123 итд.

³⁰ Уп.: со-: совѣтованїю 98, посовѣтуе 99, совершена 99, совершеногъ 111, совершень 111, 114 x 2, совершено 115, несовершенъ 111, совершеною 104, 106, 109, совѣтованїе 102, 105, собраный Народъ 104, согласїемъ 105, сообщи 108 x 2, соотвѣтствовати 109, сошествїя святаго Духа 109, сокрушенїю 112, несогрѣшенїи 114, Создателя 115, совѣстногъ 115, сохраненїя 115, сочинїю 117; воз-: возраста 95, возрадовао 96, воспоздравили 97, возлюблѣнне 98, возлюблѣный 99, 100, 103, возлюблѣнымъ 119, возрадовали 99, превозвышавао 98, возможно 101, вознамѣривши 106, возвыси 111, возвысити 113, возшилѣмо 118, восплачите 119, возмутила 121, невозможно 121; во-: вообще 96, 99, 118, 119, воистину 111, 113 x 2, вопїемъ 113, вовѣренногъ 115, Востани 123; во: во установленїе 99, во Священїка 100, во Геромонаха 100, во Дїякона 100, во вѣки 112; в-: внутрененїю 103, внутренѣмъ 112; в: въ несогрѣшенїи 114.

³¹ Уп.: -ество: естества 97, художества 97, обществу 99, Геромонашество 100 x 2, Отечества 101, Отечество 118, Княжество 101, 105, торжество 102, 106, 109, 115, 120, торжеству 103 x 2, 120, торжествомъ 106, човечества 111; -ески: Дуовническо 96, духовническа 97, поклоническій 98, монашескогъ чина 105, монашеско [...] Священство 115, дружескій 109, дружескаго 120, плоть човеческа 109, човеческу добродѣтель 112, надеждама човеческимъ 121, разбойническа тѣлесне страсти 123; свештеническа лица 95, священническа лица 103, священническу параду 104, священническомъ реду 104, званїя священническогъ 111; Достоинство Княжеско 104, руку княжеску 104, столь Княжескій 105, лице нѣгово Княжеско 105; -тели: умителенно 104, 105, 106, 121, умителенногъ житїя 121, простителны рѣчїи 118.

³² Уп.: Преосвященнѣйшегъ Господина Јоаннїкїя 99, Свѣтлѣйшегъ Князя 100, Свѣтлѣйшїи Господарь 101, Свѣтлѣйшїи Князь 102, 103, 105, 106 x 2, 108, 115, 116, Преосвященнѣйшїи Митрополїтъ Антїмъ 103, сладчайшїи нашъ старецъ 100, по высочайшой наредби 101, 102, 106, по высочайшей наредби 115, одъ милостивѣйшегъ достоинства 102, свѣтлѣйшему Патрїарху 106, свѣтлѣйшїи Патрїархъ 106, свѣтлѣйша Княгиня 117, 120, сїятелнѣйшїи Господарь 120.

³³ Уп.: у маали зовомой Гази-Баиръ 94, у селу зовомомъ Чуперчанъ 94, збогъ насъ налазившїе тада у Србїи 94, тако зовомїи Метоси 95, смѣшеїмсе благимъ лицемъ 96, тако зовомо Живичко полянце 97, почитаеа духовническа лица 97, Серафїми, трепетїимъ унаоколо одъ злата зрацьма накиѣне 97, Отца любимогъ 99, любимогъ Старца 99, общепочитаемый Архїерей 100, любимый сынъ 103, наѣмъ га седеѣа кодъ свѣтлога Господара 107, Непостижимо ми и чудно быаше предложенїе 108, мложество народа, дошавшегъ светуемо Кралю на поклоненїе 109, служитель, бывше у конаку Г. Торѣа 110, у служби вѣранъ и любимъ быю 111, да опоменемъ за случай нѣкїи, догодившїи се у време Римскогъ Цара Аркадїя 112, хвалеѣи непостижимоу силу 114, имао си на земли родившегъте милога Отца 115, непостижимогъ Творца нашегъ 115, у Бѣограду налазѣнеге Священства 117, предносимымъ свѣщеницма 117, Я пакъ гледаюѣи представившеге Господина Митрополїта, сѣдеѣа предадномъ на столицїи намѣштена и мртва 117, долазивше чакъ изпреко мора свирѣпе Забите и зле Судїе 118, обще оплакуемомъ Покойнику 118, любимомъ брату 119, любимогъ по Хрїсту 120, Любими и честный Господине 120, вѣкъ непроходимый 120, страсти, вучеѣе къ сладости земной 122, Любима браѣо 123.

безеквивалентну вишу лексику.³⁴ Стилски разлози условљавају и даље високу фреквенцију сложеница.³⁵

Као и у сегменту „Описаніе”, и сегменту „Сказаніе” епископ Георгијевић активира контактне синониме, међу којима има и славенизама: Даскалу (сирѣчь Учителю) 94, тако зовоміи Метоси, сирѣчь куће манастирске 95, на таксилу или поради писаніе 95.

6. Последњи сегмент Георгијевићеве књиге одликује и различити екскурси: некролог, проповед и молитву. Будући да жанр некролога подразумева највиши и најпатетичнији стил, у посмртном говору митрополиту Мелентију (118–119) Георгијевић селектује славенизме којих нема у осталим сегментима књиге: Свѣтлѣйша Госпоже Любице! Сіятелнѣйшій Господару Єфреме! и сви вообште православни Хрістіани! (118). И основа /svobod-/ појављује се само у некрологу: нечувеног зулума освободили 118.³⁶ И овде се чува коегзистенција облика: срца 118 : сердцемъ 119. У завршном делу „Сказанија”, у којем текст прераста у проповед и молитву, језик се све више ближи рускословенском, а понегде и изједначава са њим: И аще праведникъ єдва спасется, ты грѣшна душо, гдѣ имашъ явитися? (122); Хвали име нѣгово, яко да наведеши милость нѣгову божественну на себе, и спасена будеши отъ всякаго грѣха! (123). У читавом тексту, захваљујући преливању жанрова, мењају се и дистрибуција и облици славенизама, те би методолошки било неодрживо да се примери из следећег цитата изједначе са осталима из књиге, претходно анализирајмо:

падохъ у разбойническе тѣлесне страсти, и многими согрѣшеніями уловленъ смятохся, и уявленъ быхъ, и рани моя возмердѣша и согниша отъ лица безумія моего. Многими бо узами сплетенъ у прелести свѣтске, пострадахъ и слякохся, и быхъ названъ челоуѣкъ грѣшникъ, а грѣшника нитко не милуе, токмо єданъ Отаць небесный, свеблагій Твораць и Богъ; иже праведныя любяй и грѣшныя милуяй. На нѣгову божественну непостижиму милостъ сву надежду возлагаю, и на церковныя святаы молитвы (123).

³⁴ Уп.: кромѣ 94, 96, сирѣчь 94, 95, 96, 100, 102, 103, 105, 106 x 2, 107 x 2, 108, 109, 111, 112, 119, токмо 114, аще 122; славногъ овога Мужа 94, красногъ овога мужа 98, знаменито число 97, торжествована 101, торжественно 104, 117, изящнымъ 103, изящный 105, изящно 108, изыщна 118, пожеланомъ 103, церковнымъ обрядами изрядногъ срѣтенія 103, уготованногъ 105, прелесть 113, прелести 121 x 2, 122, прелестне 123, надежде 113, надежду 114, надежда 114, надеждама 121, дражести 113, щедрота 115, словесногъ 115, проче 115, прочимъ 117, обрядомъ 115, бесполезныма 121, естествена 121 итд.

³⁵ Уп.: рукоположеніемъ 99, рукоположіо 100, смиреномудренный 100, пакивоздвиженія 101, общезлюбѣннго 103, великолѣпномъ 103, 120, великолѣпнымъ 117 x 2, великодушно 108, велегласно 104, єдинодушно 104, єдинодушнымъ 119, достопамятной 105, законоуправителя 105, драговольно 106, общежителствомъ 106, общерадостнымъ 106, слобомощногъ 113, свемоуѣство 114, милосердіе 114, слабомощный 121, 122; благогласіе 98, благодѣтеля 99, благодѣтель 99, Благодѣтельмъ 119, благополучнымъ 100, благодарность 102, благодарія 102, благословенномъ 103, благословенногъ 104, благословенный 104, благословенія 103, 104, благослови 105, благовѣнствомъ 104, благовѣйнымъ 104, благочинно 105, благосіляю 108, благочестивогъ 109, благонаклоность 109, благопотребны 110, благополучія 113, благоволю 115, 116, благосіляя 119; Богомоляца 98, богомольственно 98, богоугодно 100, богодарованой 104; добродѣтельно 100, добродѣтельный 100, добродѣтельный 109, добродѣтель 112, добродѣтели 118, 121, добродѣтеланъ 112, добродѣтелю 122, свєобщей 118, 119 итд.

³⁶ Уп. остале примере из књиге: слободу 79, слобода 81, слободе 101.

Приближавање крају књиге условљава све виши тон, нарочито у директном обраћању хришћанима (па и братији у манастиру). Комуникација између пошилаоца и примаоца поруке тек сада подразумева црквенословенски језик, који актери подједнако добро разумеју:

Васъ же хрістолобива братіе и Роде молю да се не возгнушате на мене старца грѣшнога, но умилостивитесе, якоже Самарянинъ сый милостивъ бысть на онога страдалца, падшегъ въ разбойники и люто уязвленогъ, имѣ соболѣзнованіе о немъ, и взя его на свой скотъ, внесе его въ гостилницу ... И Вы любезницы мои! Возьмите моленіе мое, и принесите божественной гостилницы, Христовой украшенной невѣсти, святой церкви, во святыхъ нашихъ молитвахъ и споменахъ.

И у молитви у последњем пасусу књиге Георгијевић задржава исти језик и стил: Помолитесе за мене, во грѣсѣхъ болуюѣгъ Старца; будите милостиви ко мнѣ, яко да и Господъ Богъ милостивъ вамъ будетъ въ будущемъ вѣцѣ, во еже удостоится вамъ царства небеснаго, и всѣмъ намъ въ райскомъ селеніи съ Ангелима радоватися: о Христѣ Иисусѣ и Господѣ нашемъ, емуже слава, и нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ. Аминь! (124). Из оваквог, жанровски условљеног, израза произлази и маркер краја дела: Конецъ и Богу слава. Песма „Повѣсть о нововозвышенію Шумадіе [...]”, међутим, завршава се маркером: Конацъ првове походу (53). Коегзистенција Георгијевићевих облика *конац* и *конец* још један је пример стилске и жанровске условљености активирања славенизама.

7. Објављујући књигу која се састоји од језички и стилски разнородних сегмената, настајалих у различито време, епископ Георгијевић и током четврте деценије XIX века (при претпостављеном уједначавању) чува коегзистенцију облика различитог порекла. Њихова стилска и жанровска условљеност огледа се и ван сфере славенизама. Тако у сегменту „Лѣта Хрїстова 1814.” аутор употребљава само облик *монастир*, ближи изворном грчком облику (Монастиру 54, Монастирь 54, Монастыра 54), да би у сегментима „Повѣсть” и „Сказаніе” доследно користио српском народном језику ближи облик *манастир* (Манастири 77, Манастиремъ 78, Манастири 79; Монастыра 95, Манастирь 95 х 3, 96, 97 х 2, 98 х 2, 107, 112, Манастирима 95, Манастиру 95, 97 х 2, 98 х 2, 99, 112, Манастира 105). Сегмент „Описаніе братства”, опет, одликује коегзистенцију ових облика: Монастирскій 85, Монастиру 86, 88, 93, монастирскомъ 88 : Монастирь 85, 87, Монастиру 86, 87, 90, 91, Манастира 87, 88, манастиру 88 х 2, 89, 90 х 3, Манастирь 90 х 3, 91 х 2.

Стилски и жанровски условљено је и активирање *контактних синонима*, који се појављују само у дескриптивним деловима двеју целина. У сегментима „Описаніе” и „Сказаніе” они у склопу описа имају и улогу читачевог просвећивања: на таксилу, сирѣчь по писаніи 87, на таксилу (по писаніи) 87; Даскалу (сирѣчь Учителю) 94, тако зовоміи Метоси, сирѣчь куће манастирске 95, на таксилу или поради писаніе 95.

Детаљна анализа бројних примера из ексцерпиране књиге епископа Георгијевића указала је на два различита облика корелација у којима су славенизми. Први облик је коегзистенција која је условљена различитим стилем и жанром сегмената текста (пѣсна : пѣсма, конецъ : конацъ и сл.). Она доказује

да би се у будућим анализама овог лексичког слоја текстова настајалих у славеносрпској епохи у ширем одређењу овог појма (од 1750. до 1850. године) увек морао подразумевати и стилистички приступ, а не само статистички. Другачије је природе коегзистенција у границама истога сегмента текста, за шта је у Георгијевићевој књизи много више потврда. И за овај тип корелација неопходан је стилистички приступ. У нашем претходном раду на који смо се позивали (Милановић 2020), а на основу анализе поетског дела ове књиге, већ смо утврдили да је неизбежна *конкуренција облика* из орфелиновске фазе развоја славеносрпског језика постепено прерастала у намерну *коегзистенцију облика* као стилску категорију доситејевске фазе. Сматрамо да и ова анализа иде том закључку у прилог.

Оба методолошка питања у директној су вези и са прецизнијим типолошким одређивањем односа између славеносрпског и доситејевског језика. Будући да се као једна од дистинктивних црта између њих наводи и фреквенција и тип активираних лексичких и граматичких славенизама, функција неуобичајено великог броја примера (датих углавном у фуснотама) у овоме раду има за циљ да помогне даљој аргументованој дискусији. Да би се дошло до поузданијих закључака о функцијама, типовима и семантици лексичких славенизама у писаном језику српске културе прве половине XIX века, неопходне су конкретне потврде, али и утврђене корелације међу лексичким елементима.

ЛИТЕРАТУРА

- Гутков 2005:** Владимир П. Гутков, *Славистика – србистика*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.
- Милановић 2013:** Александар Милановић, *Језик весма полезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић 2014:** Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.
- Милановић 2021:** Александар Милановић, Славенизми у десетерачким песмама Герасима Георгијевића (1838), *Српски језик*, XXVI, 43–56.
- Стијовић 1992:** Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића.
- Толстој 2004:** Никита И. Толстој, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.

Aleksandar Milanović

A STUDY OF STYLISTIC NORM, RULES OF GENRE AND CHOICE OF SLAVISMS
IN THE FIRST HALF OF THE 1800'S ON AN EXAMPLE OF G. GEORJIJEVIC'S
WRITINGS

Summary

The analysis of Slavisms found in the writings of bishop Georgijevic is indicative of two ways how they correlate with other lexical items. The first type of interaction is affected by differences in style and genre of the text segment (e.g. прѣсна : прѣсма, конецъ : коначъ). It shows that all future lexical level analyses of the Slavonic-Serbian texts should involve a stylistic approach as well. The second type of interaction and coexistence is found within the same text segment, which a quite a common phenomenon in Gligorijevic's book. A detailed analysis of such examples indicates that the ever-present lexical-form competition characteristic of the Orfelinian phase of the Serbian language evolution had evolved into an intended coexistence which presents a stylistic category of the Dositejan phase.

Key words: Gerasim Georgijevic, Slavism, style, genre, Slavonic Serbian, Orfelinian phase, Dositejan phase, form competition, form coexistence.